

ФИНЛАНДСКИ ДНЕВНИЦИ И МЕМОАРИ ОТ 1877—1878 г.

(Или за Голямото начало на финландско-българската литературна взаимност)

Георги Вълчев

Ще трябва очевидно да започна с редица уговорки и изнеса на преден план някои особени методологически аспекти към това свое изследване, което все още няма аналог в литературно-историческите (пък и историографските) ни проучвания.

Принуден съм да изпреваря любопитни и значими анализи, изводи и поуки на наши и финландски историци. За проучваната тематична сфера такива не са се появили още у нас. Във Финландия през последните години няколко крупни публикации възкресиха спомена за паметното участие на Финландския баталион в Освободителната война от 1877—1878 г. Това са наистина обемни и съдържателни книги, чиито автори са известни финландски историци. Това са машабни изследвания с претенции за проникновение, но по същество непревзможнали, макар и добросъвестния, позитивистичен и едностранчив коментар. В тях погледът на историка не е отправен нито за миг към националния, историческия и социалния процес в България по време на войната от 1877—1878 г. и през двете десетилетия след Освобождението — т. е. тогава, когато във Финландия намират тъй широка публикационна изява Спомените, т. е. Дневници на бойците от Финландския баталион. Днешните финландски разговори за тези Мемоари отделят значително място и това е съвсем резонно на такива въпроси като Политическата и обществената обстановка във Финландия през втората половина на миналия век; Финландците и голямата европейска политика (1877—1900); Политиката на царска Русия и Финландия; Становището на Финландия към руския и английския империализъм на Балканите; Взаимоотношения между финландската и руската публицистика и т. н. Но първоизточниците, т. е. споменатите вече Дневници, върху които се базират най-новите финландски проучвания, остават в същност без коментар, защото са просто преразказани. А тук става дума за един изключителен период в историята на Финландия, когато ярко и спонтанно е изразена общонародна съпричастност с голяма, хуманна по същество идея, с една освободителна кауза. При това съпричастност, конкретно белязана с подвизите на финландските воители на българска земя. И за тези (в десетки издания) Спомена за Руско-турската война през 1877—1878 г., публикувани в годините на войната и през двете десетилетия до XX в., за стотици аналогични статии и очерци. Сякаш да потвърдят и с широкото си разпространение, че паметта на народната съпричастност не е помръкнала!...

Така или иначе днешните опити на историците от Финландия да възкресят едно ренесансово опиянение в националната история, дори само като преразказват за него добросъвестно, днес, след почти 100-годишно мълчание, тия опити трябва да бъдат високо оценени.

От друга страна, необходимо е да отбележа, че без анализ и изводите на историците (финландски и наши) е особено трудно да се разкрие онзи недоказан още генезис, онова Голямо начало (с неподозирани културни, а, както ще видим, и литературни пластове) на незаслужено забравени приобщения между два толкова далечни и все пак близки народи.

Но нека все пак поясня: ще имаме работа с такива произведения, чийто жанр е ферментирал в симбиозата на публицистично и художествено, жанр, който днес може да отнесем към репортажа, но не към какъвто и да е, а именно към художествения репортаж! И с определени тематично-идейни функции в литературния процес на Финландия. Защото тези репортажи (Дневници, Спомени), чужди на сантименталните и дидактични повествования, внасят една нова, героична и в същото време дълбоко реалистична тематика, една видяна през призмата на преживяното действителност, и с това по косвен път обслужват актуалния за времето гезевс и подем на голямата финландска романтична и реалистична литература.

Не мисля, че голямото или малко начало на литературната ни взаимност и с Финландия се определя само от зримите външноконтактни отношения, подобия, взаимодействия. Такова начало може и след време трябва да бъде потърсено и в литературните процеси, жанрове, стилове и направления, творчески индивидуалности, чрез структурален и текстуален анализ, по пътя на сравнителните типологически проучвания. Но основания за такива претенции могат да ни предоставят все пак външноконтактните отношения, подобия, които при това не водят до резултати, валидни само за литературния художествен феномен, но пряко или косвено засягат и националното самосъзнание, съществуването на човека, като приобщават до това ново светоусещане близки и предпочитани духовни ценности.

В този смисъл и при такава постановка насочвам своя анализ за Голямото начало на финландско-българската литературна взаимност — конкретно-исторически очевидно в широко разпространените (още при своите първи издания преди близо 100 години) финландски Дневници, Мемоари, Портретни етюди или, по-обобщаващо казано, художествени репортажи...

Финландия е северна, скандинавска страна. Но обществените и социалните борби през драматичния ѝ исторически път са разселоили отдавна така националното и културното съзнание, че днес не е лесно да се сдобием с една по-цялостна представа за нейната специфика, колкото и близка, все пак нетъждествена с тая на останалите скандинавски страни или пък на съседна Русия...

От 1809 до 1917 г. Финландия, както е известно, е федеративно княжество в Руската империя, като през 70-те години придобива и правото да разполага със собствени войски. Още преди Руско-турската война от 1877—1878 г. руският император е обявил себе си за Велик княз и на Финландия. Във федеративното княжество също се зараждат и достигат своя класически апогей капиталистическите отношения и свързаната с тях техническа революция, класовото разслоение и новото неравенство, които извеждат на преден план и финландския пролетариат. В автономното княжество се формира и съвременната финландска нация, която именно през онзи исторически период изживява своя феномен в архитектурата, музиката и литературата, разбира се (в музиката на Ян Сибелиус, в литературата Йохан Рунеберг, Алексис Киви, Юхани Ахо и мн. др.). Разраства се и книгоиздателското дело, периодическият печат.

Оскъдните познания на българския читател за по-старата история и култура на Финландия изискват допълнителна информация. Ще спомена, разбира се, само някои културно-исторически данни с надежда, че поне минимално ще подскажат за дългия път на далечна Финландия: от 1542 до 1809 г. финландските земи са подвластни на Шведското кралство. През 1542 г. финландският духовник-просветител Микаел Агрикола отпечатва своята книга „А Б В“ (АВС) в Германия. И това е първата печатна книга на фински език. През 1548 г. Агрикола печата и своя превод на Новия завет. В 1640 г. е открит най-старият днес университет на финландския земя, в гр. Турку (с шведско название гр. Обо), назован по това време Regia Academia Aboensis. Но истински финландски университет, където лекциите се четат вече не на шведски, а на фински, е открит в Хелзинки през есента на 1828 г. Преди това, още през 1812 г., финландската столица се пренася от старопрестолния Турку в Хелзинки...

Финландската литература е прието да се счита за литература сравнително млада. Ренесанс и барок (в класическия смисъл на тези понятия) може да търсим само при по-старите

европейски национални култури. Самостоятелното развитие на финландската литература датира от началото на XIX в., когато се изявяват оригинални автори, жанрове и произведения.

Развитието на финландската писменост от миналия век можем да си представим схематично в три основни направления: а) събиране, издаване и приобщаване към националната култура на древното народно художествено творчество; б) литература за изведски говорещи и с шведска езикова култура финландци; и накрая появата на големите образци на оригиналната финландска литература.

Основни показатели на тези три направления могат да бъдат: а) *Калевала* — израз на най-старото народно творчество; б) поетът-романтик (който пише на шведски) Йохан Рунеберг; в) значението на първия финландски майстор в художествената проза и драмата Алексис Киви за по-нататъшния бурен разцвет на финландската романтична и реалистична литература от края на миналия век.

а) Финландският национален устен епос, както показват най-новите данни, има хилядолетна история, макар да съдим за него по първите записи през Средновековието и най-вече по първия писмен монумент на този епос, издаден от народния будител и събирач на народно творчество Елиас Лъонрот. Имат се пред вид неговите две най-ранни издания на *Калевала*: т. I от 1835 и т. II от 1849 г. С хердеровски романтичен ентузиазъм финландският будител показва на своите съотечественици, а не след дълго и на цял свят народния гений, сътворил този неповторим епос, тази своя финландска *Илиада*.

Във второто издание на Лъонрот са събрани 85 000 поетични стиха от народната поезия. Действително малко народи са успели да съхранят за света такова поетично богатство. А по най-новите данни на финландските архиви, запазени и записани са до днес около четвърт милион варианти от народното поетично творчество (най-старите) още от езическо време от преди 1100 година. *Калевала*, този бисер сред огромно народно творчество, става от XIX в. живителна почва за финландския романтизъм, а по-късно и на цялата финландска литература. И не само на литературата! Непреодолимо е нейното въздействие върху класическата (пък и двешна) финландска живопис и финландска музика. И до днес не е пресекнал този първи, така животворен за развитието на финландската литература извор.

б) Йохан Рунеберг (1804—1877) е най-видният поет в зората на новата финландска литература. И макар че пише на шведски, той е типичен финландски поет. И още нещо. Рунеберг, а след него финландските поети и белетристи, които пишат на шведски, свързват завинаги националната култура и литература с европейските художествени образци, с най-новите литературни течения и насоки, с демократичния и хуманистичен дух на европейската култура.

В класически ясна и хармонична лирика на Рунеберг, с романтични пориви и отмерен, спокоен ритъм, диша народният живот, одухотворено разказва чистият акварел на родната северна природа. Стиховете на Рунеберг не слизат от христоматии и календари, алманахи, те стават неведнъж мотто пред Спомените и Дневниците на финландските воини, сражаващи се за свободата на нашата страна...

в) Традициите, оставени от Алексис Киви (1834—1872) при формирането на новата финландска литература, са наистина огромни. Дори в литературната история периодът 1860—1872 г. е нарочан на името на Алексис Киви. Разбира се, преди него в лириката срещаме първите стихотворни опити на фински от поета Оксанен. Но в прозата, в драмата Киви прави истинския прелом. Литературата, писана на фински език, е естествено по-млада от шведската и няма нищо общо с брилянтната изтънченост на шведските образци от XVII и XVIII в.

Любими автори на Ал. Киви са Шекспир и Сервантес. Както и при тези гении, и в неговото най-самобитно произведение „Седмте братя“, изтъкано от драматични и комични ситуации, чувстваме диханието на шекспировския и сервантесовския дух.

Ал. Киви в зората на финландската съвременна проза изгря като маяк за почти всички по-сетнешни майстори на финландския реализъм от втората половина на XIX в. та до наши дни — от Юхани Ахо, Й. Лехтонен до такива съвременни писатели като В. Лия, П. Ханпя, верни на творческата симбиоза между нежния лиризъм и суровия реализъм, постигната така неповторимо за пръв път от Ал. Киви.

И ако Калевала дари новата финландска литература с динамиката на повествованието, с животворната образна сила на народното творчество, а Рунеберг свързва класическия куманизъм на европейските литератури с финландската поезия, то Алексис Киви разкри с хумор и лирическа нега върху ярко реалистично платно ония национални и човешки идеали, които ще останат дълго кredo на финландските писатели.

Финландската литература от втората половина на XIX в. и почти до 1917 г. изравнява крак с европейските литератури. По думите на патриарха на финландския реализъм Юхани Ахо „и в нашите далечни краища започна да бие пулсът на голямото сърце на времето, в което живеем“. Почти всички по-значителни финландски писатели започват да проверяват своите идеали в диалог със съвременни европейски писатели.

Видният поет на Финландия Ейно Лейно в програмна статия от 1898 г. пише: „Новото време заставя и нас, финландците, да открием своя прозорец към големия свят.“

Още по-програмно и последователно групата на т. нар. „факленосци“ (след Първата световна война) ще апелира за европейски прогрес и социална справедливост в своето отечество. Писателите от федеративното княжество са чувствували дълбоко класическата руска литература, която придобива домашно право във финландската култура и в значителна степен повлиява художествената структура на финландския реализъм. Все по-силно е и въздействието на радикалния скандинавски литературен печат, репрезентиран преди всичко от Ибсен и Стриндберг. „От 1880 г. за десетилетия наред Финландия става колония на норвежката литература“ — отбелязва литературният историк В. Тарквинен. И то в едно време, когато Финландия, тръгнала по пътя на капиталистическото развитие, с всеки ден променя своя облик. Пред прага на своята независимост, извоювана през 1917 г., Финландия е преминала вече най-трудните пътища на капиталистическата еманципация с напредналите капиталистически страни, разбира се, с целия драматизъм на това ускорено закъсняло развитие.

През 1973 г. на трети март се отправих към двора на стара казармена сграда в Хелзинки, недалеч от морския залив. И свалих шапка пред гранитния монумент (издигнат през 1881 г.), върху който бяха издълбани имената на загиналите финландски воители за свободата на България през 1877—1878 г. Алесееха признателни венци. Но не цветята — те са достъпни тук през всички сезони, — а строевата почетна рота, звуците на националните ни химни, тия финландци, дошли да отдадат почит, спазвайки една столетна вече традиция, будеха благородни пориви и радостно вълнение. . .

По-късно, преодолял езиковите бариери, в чудесните хранилища на Университетската библиотека и на Финландското литературно общество в Хелзинки прелиствах издания от преди 100 години, заинтригуван от отношението на финландската общественост към Руско-турската война през 1877—1878 г., удивен от проникновението в нейния освободителен характер, възхитен от проявеното и регистрираното в тези печатни издания политическо разбиране спрямо българския народ в един съдбовен исторически момент от неговия живот. И ми ставаше ясно, че печатът във Финландия отрано е довел до съзнанието на своите читатели вести и коментари за националноосвободителните въстания в Босна, Черна гора и Херцеговина, за Априлското въстание у нас. И още тогава финландската общественост е била спечелена за освободителната кауза на поробените балкански народи. Разгръщах пожелтели страници на вестници и списания, а страниците бяха хиляди и хилядократно в тях звучеше името на България! Но после реших да ги оставя на компетентните културни историци и да насоча вниманието си само върху Дневниците. Спомените, художествените репортажи не защото тяхното съдържание бе синхронно на общирния и необозрим периодичен печат, но тъй като и в жанрово отношение примамаха литературоведските ми интереси.

За какво ми разказваха тия книги сред спокойните библиотечни хранилища на белия град край Финския залив?

... През ония ранни есенни дни на 1877 г. малкият идиллическ Хелзинки е необичайно развълнуван, ликуващо-оживен. Прославеният Гвардейски баталион е отново формиран, попълнен

с доброволци и готов за един предълъг поход. (Повече от две хиляди души са посетили специалното тържествено представление на Хелзингската опера по случай заминаването на Финландския баталион.) На 6 септември 1877 г. баталионът се отправя от казармата (същата, където е днес поменатият гранитен паметник) в тържествен поход през Сенатския площад към железопътната гара на Хелзинки. Целият град се е вдигнал на крак, никой не е останал по домовете си — стари и млади, с ликуващи овации, с народни и патриотични песни, изпращат своите бойци за свободата на един толкова далечен и същевременно близко почувствуван народ. Възторжено посрещнати и изпратени и във Виборг, и в Петербург, финландските момци продължават дългия си поход. Това са 24 офицери, 4 военнослужещи, 72 подофицери, 719 стрелковаци и оркестър в състав от 54 души; с 85 оръдия, 93 коня и т. н.¹ И вестниците вече не ще откъснат страницици си от този им поход, от подвизите им. И десетилетия след тяхното завръщане печатът ще подхранва паметта за великото дело, на което е била съпричастна финландската нация. Момчетата от баталиона, откърмени във възрожденския и хуманистичен дух на големите писатели, поети и общественици като Рунеберг, Топелиус, Лъонрот, са разбирали добре в името на какво рискуват своя живот. Тези млади хора с приятни, одухотворени лица, както отбелязват и западните кореспонденти, със звучен език и хармонични мелодии, изминали дълги разстояния, и след четиридесетдневен поход са бодри и вдъхновени. Те са най-дисциплинираните, най-устойчиви воители от армията, която командува прославеният генерал Гурко.

Преминали вече в Румъния (на 21 септември), те ще видят колони от пленени башибозуци, ще разтворят широко очи и ще възкликнат: „Какви страшилища! Истински мародери!“ И още по-дълбоко ще оценят своята мисия. Едва на 3 октомври те ще спрат и ще се вгледат в отсрещния бряг на Дунава. . .

Горни Дъбник! Първият час от настъпващия 24 октомври! През злокобна тъмна нощ и далечно утро баталионът е вдигнат на крак и всички светкавично облечени, въоръжени, в две колони се отправят към бойното поле. Когато слънцето се показва, бойците се стъписват пред апокалиптична гледка! На бойното поле (както говорят статистиките!) лежат три хиляди трупа и шест хиляди ранени, измъчвани от раните си. Но заповедта е категорична: „Момчета, нито крачка назад, тук ние защитаваме честта на далечната си родина!“ И те побеждават. Те откриват важен стратегически път към обсадения Плевен. Но мнозина от тях остават на бойното поле. Търсят обезобразените им, неузнаваеми тела и съвсем близо до Горни Дъбник, в малка дъбова горичка, погребват с военни почести 24 свои другари, офицери и гвардейци. . .

После през Балкана, през мразовития, бушуващ от снежни хали в това време наш роден Балкан, походът продължава! През Арабаконак, София, Пазарджик, Пловдив, Харманли и Свиленград чак до Сан-Стефано. И до Пловдив техните редове ще редят. . . Но походът е все пак възторжен и бодър. От дунавския бряг до самия Одрин тях ги вълнува (въпреки ратното време) българската природа, българите, които навсякъде ги посрещат по старинен обичай с хляб и сол, гощават ги с вино и тютюн, с това, което са могли да укрят от башибозушките орди в опожарените си села. Ликуват в София! Защото знаят още тогава, през 1878 г., че това са първите свободни дни за древния град след петстотин години. И пият възторжено своите народни и бойни песни. Техните контакти, разговори и обшения с българското население, все по-чести и радушни, ще оставят спомени. И когато с кораб ще отплуват за Одеса и оттам влакът ще ги откара в свидната им родина, те вече добре знаят, че не са проливали напразно кръвта си и че падналите им другари почиват в гостоприемна страна. Ще оставят тук своя подвиг, своите песни и спомена, че са умели да се борят с противникови войски, без ненавист и омраза към мирното турско население. . .

Посрещането им във Виборг и особено в Хелзинки е неопишуемо! В историята на Финландия рядко ще намерим аналог на така спонтанно изразено самочувствие и радост, че със свидни жертви финландският народ е помогнал да се строшат робските окови! Но ликуващите посрещачи не са могли още да знаят, че сред завръщащите се гвардейци 541 са с люти рани от кървавите сражения и че 57 от тях тези рани скоро ще положат на смъртен одър. Никой не е подозирал, че подвигът, започнал на Балкана, ще завърши тук, в родината на героите. . .

¹ Финландски бойци са участвували и в редовете на руската армия — б. а.

Ето това ми разказваха онези книги, които прелиствах тогава в чудесните хранилища на централните финландски библиотеки. Искам да припомня за подвига, за това Голямо начало на нашите приобщения. Но разбирам все по-осезателно, че други са призвани да разкрият по-пълно и убедително величието на този подвиг, преминал в историята, но оставил ярки бразди. Най-напред историците—финландски и наши,—а след тях или ведно с тях писатели, белетристи и поети. Те именно ще се доберат до истинските измерения на саможертвата в името на една голяма хуманна идея. Следите, както се вижда, не са изтрети, и паметта не е застинала! Тя ще заговори отново от хиляди страници на десетки книги, публикации, документи, архиви, статии, хроники! Особено от последните две десетилетия на миналия век и, разбира се, от ратните 1877 и 1878 година. Спорадично тези публикации се появяват и през десетилетията на нашия век. (И по традиция, и на шведски за оная част от финландците, които от отколешни столетия са приели за свой език шведски!)

Основен обект на тези публикации е преживяното, възторгът и героизмът на бойците от Финландския баталион през осеммесечното им бойно кръщение в една освободителна война. Езикът е по войнишки лаконичен, педантично обективен, а напирашите емоции и пориви се долавят и в подтекста. Пестеливото перо предава съдържано, но с нескрита обич образи на герои, черти на наши българи и на руски другари в бойния поход и дори портретни характеристики.

Това е ратен летопис с необичайно художествено въздействие, публицистика, бремна на художествени обобщения, при това публицистика исторически достоверна. Могат дори да бъдат назовани нейните профили: дневници, спомени, разкази, репортажи от бойното поле, портрети, хроники. . . Писали са ги офицери и подофицери от Финландския гвардейски баталион, без да подозират, че възкресявайки спомена, разлиствайки дневниците си и като разкриват преживяното в една обективна действителност, те ще станат апостоли и на литературната ни взаимност. А техните книги ще се наредят до гранитните паметници. И върху словото им — свидетелство и призив — ще се изграждат наши те по-нататъшни приобщения. . .

Преди да привлече вниманието към съдържанието на всяка една от тези книги, няколко думи за техните автори. И нека не бъдем разочаровани, че имената им са неизвестни за литературния процес на Финландия. В определен смисъл това дори е предимство: една конкретна, актуална (днес, разбира се, историческа) ситуация с действителни герои, а не съчинени сюжети, се разкрива в преживяното от участници. И макар авторите да не са били писатели-професионалисти, тези първи и единствени техни книги нямат любителски характер и, както ще видим, пускат корени в литературната нива. Евентуални биографични бележки към тях не биха имали само литературен характер и да не отежняваме в това отношение този коментар. Нека да не забравяме, че тези участници в сраженията за свободата на България са писали, защото не са могли да забравят преживяното. Днес те в много отношения споделят участието на авторите от народното творчество, останали безизвестни в непомръкналия живот на своите творби. . .

I. „Стихове и песни от времето на Руско-турската война през 1877/78 г.“ Събрал и публикувал А. Анкунен, гр. Виборг, 1880. 30 с.

Необемна, прецизно оформена и отпечатана книжка с популярни финландски народни и патриотични песни, за които съставителят свидетелства, че са се пеели от бойците на Финландския баталион на българска земя. Това са лирични песни за неповторимата красота на родната финландска земя, песни за далечните близки и любими. В текстовете на тези песни няма конкретни описания на българската земя или на бойните сражения, само в дякон се споменава, че финландските момчета се борят срещу турците. Почти неизменен в текста е носталгичният мотив, изразен сърдечно, прочувствено. Мелодиката на тези песни е нежна и задушевна! Така тези песни ни показват и за характера на техните изпълнители — финландските воители, на българска земя: млади хора, отгърмени във възрожденски хуманизъм, народни синове, здраво свързани с родната земя, воители, когато изисква това една справедлива кауза.

В този малък сборник не са включени обаче три маршови песни със завладяваща мелодичност, които са пеели финландските воители в своя поход към България, при сраженията

на наша земя и пред завръщането си след войната. Съхранили до днес своята популярност, тези песни са издавани нееднократно в грамофонни плочи. Песните се наричат: Хиляди момци тръгват на поход; Вървим по българска земя; О, свидна Финландийо, прелест на Севера... За третата от тях се говори, че е била написана от финландски боец край Горни Дъбник, загинал след това в тежко сражение. Текстуално песните не представляват особен интерес: за трудностите в похода през Балкана, за изпитанията (не конкретно), за устрема да се достигне чак до Цариград и преди всичко прочувствени носталгични слова за скъпата далечна родина! Но мелодиите са съхранили и до днес пленително въздействие...

II. „Илюстрирани репортажи от войната между Русия и Турция 1877/78 г.“ С най-новите и достоверни съобщения, хроники и снимки от бойното поле. Изданието е от няколко книжки, с формат на списание. Хелзинки, 1878. 100 с.

За автор се сочи Юлиус Крон, немец, натурализиран във Финландия, доцент по финландска литература, автор на разкази с историческа тематика. Единственото може би издание, чийто автор не е пряк участник на събитията. Авторството при това е по-скоро съставителство, подбор из тогавашната руска публицистика, изобилна на коментари и илюстрации от фронтовете в България през 1877—1878 г.

Изтъквам тази публикация, защото тя може би единствено предоставя на финландския читател най-богат и интересен илюстриран материал и му помага, тъй да се каже, визуално да си представи вълнуващата го Руско-турска война. Освен това в тази книга, повече откъдето и да е другаде, са проследени походът и сраженията на руските войски на българска земя. В историческите отстъпления авторът връща читателя към недалечното минало на българския народ и неговите отношения към турците. Портретиран са също така руски и турски военачалници (като например ген. Гурко, ген. Скобелев, Осман паша, Сулейман паша и др.), чийто имена така често се срещат в периодичния печат. Бих казал, тази любопитна публикация е трябвало да изпълнява предназначението на справочник, учебник, христоматия за военните събития на Балканите през 1877—1878 г. Тогавашната ѝ актуалност е във всяко съмнение...

III. „Разкази за войната... 1877/78“, гр. Хяменлина, 1878. 140 с. С тази книга откриваме вече публикации, написани от преки участници във войната. Заглавието може да подведе. Не разкази, а дневник, в който естествено се разказва за видно и преживяно. Още в уводната бележка авторът е счел за необходимо да съобщи, че значителна част от тези спомени са били поравно печатани във в. „Хямляйнен“ (в гр. Хяменлина!) и че и сега той нищо не променя. Едно пространно предисловие, което заема почти половината от съдържанието на този дневник, го свързва в известна степен с „Илюстрирани репортажи за войната... 1877—78“ на Юл. Крон. Подробно се говори за причините и обстоятелствата, при които е обявена Руско-турската война в 1877 г.; за похода и сраженията на руските войски; отново портрети на руски командири, генерали, хроника на боевете! Очевидно е, че авторът се е насочил към чужди източници, най-вероятно към достъпната във Финландия руска преса. Но вече след 84-та страница, т. е. след информативното въведение, неговият стил става по-оживен, лирически развълнуван, особено когато регистрира неподправения интерес към тази война сред сънародниците си, особено когато подчертава ентузиазма, с който се набират доброволци за Финландския баталион в такива градове като Хелзинки, Турку, Выборг, Савонлина, Хяменлина, Микели, Васа. С вълнение той въвежда подбрани детайли от поведението на бойните си другари, от военната атмосфера в своето хроникално описание.

IV. „Финландският баталион във ... войната (1877—78)“. Савонлина, 1878. 64 с.

По-скоро репортаж, отколкото дневник е по своя жанр тази необемна книжка. Репортаж, в който не е игнорирано авторското виждане. Суховатото, почти регистрационно описание на бойното ежедневие, информативно нахвърляните данни за българския народ и балканската природа не се възприемат още като компоненти на преживяното. Авторското вмешателство прозира най-вече в тематичните предпочитания и неговата ангажираност.

Може би в случая е уместно да изтъкна един особен, властен и неотменим императив, който е заставил не само този, но и почти всички останали автори на разглежданите тук книги да следват неписани, но актуални заръки за универсално, взаимно опознаване, при едно пробудено чувство за историческа близост в националната съдба. Отгук и това къде повече, къде по-

малко синхронно съчетание на обективната информация със субективното авторско виждане. Главното за нас е, че тези финландски пионери на културната ни взаимност не са се отrekli в потока на събития и напират обективна информация от своето неповторимо виждане, от законите на художественото мислене. Интересно е да се отбележи също така, че аналогично, закономерно явление срещаме и при първите прояви на културно и литературно отношение към нашия народ в повечето европейски по-малки формации.

V. „Военен дневник или разкази за войната. . . (1877—78)“, Виборг, 1879 г. Второ допълнено и подобро издание през 1880 г.

С особено задоволство авторът съобщава в кратките уводни бележки, че тъй като първото издание на тази книжка се посрещнало с голям интерес и тиражът ѝ бил бързо изчерпан, то той подготвил това ново, допълнено с редица нови данни издание.

Както и при останалите Дневници и Мемоари, схемата на изложение е същата. Предварителни данни за Руско-турската война и нейното обявяване в 1877 г. и след това хроника на похода и бойните схватки на Финландския баталион: изпращането му в Хелзинки, през Виборг и Петербург, Кишинев и Букурещ, преминаването на Дунава при Зимница (срещу Свищов), подвигът в сражението край Горни Дъбник, падането на Плевен, сражението при Правец и преминаването през Балкана в поход към София, а оттам през Пазарджик и Пловдив към Одрин. Еднаквата сюжетна схема, разбира се, съвсем не говори за никакви копирани издания. Все повече място се отделя за възприятия на българската природа, на етнографски бележки за българските селища и особено за срещите с българи в попътните села, където баталионът е разполагал за почивка своите станове. Все по-любопитни стават преживяванията на финландските бойци, тяхното поведение в бойна обстановка. За това се разказва и в този Дневник.

VI. „Спомени от последната Руско-турска война. Дневник със спомени и коментари“, гр. Пори, 1881. 121 с.

Дневник на доброволец, предаден за обработка и публикуване. И, както съобщава самият издател, съхранена е била напълно свежестта на непосредствените наблюдения и впечатления от войната. По-любопитни за нас са раздел V, озаглавен „На Балкана“, и „С няколко думи за страната и народа“ (раздел VII). Иначе строгата, трезва и обективна хроникалност на исторически, географски и военни събития и данни са отново канава за лично преживяното от босненски доброволец.

VII. „Дневник на фелдфебела Лемикайнен“. Хелзинки, 1881. 309 с. (джобен формат).

Името на този фелдфебел от Трета рота на Финландския баталион, воюващ на българска земя, е Я. Йервал. Срещаме това име под много статии в тогавашния финландски печат, в които се възкресяват спомени от участието му в похода и сраженията на баталиона. Но стилът на този Дневник е вече по-раздвижен, значително отърсен от клишета и баласти, езикът е някак си по-ведър, „фелдфебелски“ бодър! Разказаното, споделеното е изпъстрено със забавни детайли относно бойния бит на бойците от баталиона. И не, разбира се, за сметка на автентичността на драматичните военни събития. Именно фелдфебелът, който е стоял най-близо до бойците, е имал възможност да ги опознае и почувствува най-добре. Оттук и предимствата на този Дневник: тази контрастност, общения и диалози с българското население в толкова села и градчета, през които преминава баталионът, и особено в ония, където разполага за отход своите станове. Авторът се тревожил, че неговият „разказ не е написан на приемлив литературен език, а само така, както е могъл да го напише един военен. . .“ Но неговият Дневник прераства в летопис на неповторими събития и вълнуващи преживявания, чете се с увлечение и днес.

VIII. „Дневник на стрелковака. Спомени от Руско-турската война. . .“, гр. Васа, 1883. 35 с.

На титулната страница на тази малка брошулка е отпечатано като мото едно двустичие на поета-възрожденец Рунсберг. В буквален превод то звучи: „Колко много бих разбрал, /ако бях отишъл там!“ Смисълът на това мото е ясен. Само един истински, голям поет и писател би могъл да отрази величието на преживените и изстрадани събития от величавата военна епопея на Балканите! А той, участникът в боевете, редовият офицер, той „може да разкаже само като воин. При това най-верен и сполучлив ще бъде моят рисунък на Втората рота от баталиона, към която се числях и аз. Струва ми се обаче, че това, което искам да разкажа, е доста характерно

и за целия баталион. . . “И този воин разказва ангажирано, лаконично, с един експресивен език и почти писателско въображение! . . .

IX. „Походът на Финландския баталион. Спомени от . . . войната (1877—78)“, гр. Микели, 1895. 140 с.

По обективното си описание и тия Мемоари не се отличават твърде от аналогични на тях, публикувани преди, или такива, които ще бъдат издадени в следващите години. От значение за нас е това второ издание (вж. IV) от същия автор, някак си по-увереното и уплътнено с повече впечатления отношение към нашата страна и нашия народ.

X. „Спомени на офицера от . . . войната (1877—78)“. Част I, част II, издадени в Куопио през 1895 г., и в Порво в 1898 г.

Разбира се, и това са спомени, но вече с претенции за разкази или кратки новели. В това отношение те са може би единствено изключение във финландската мемоарна литература за участието във войната през 1877—1878 г. Докато основното за тази литература почти във всички свои школи е хроникалното, строго автентично описание на събития и хора, разбира се, през призмата на преживяното, при своеобразни авторски предпочитания и подбор, тук, в този необемен двутомник, приютите на автора са по-други. „Разказите“ му в много отношения напомнят аналогии на литературни творби при същата тематична ориентация от други страни. Но в тях въпреки екзотичните названия няма никакви следи от екзотизъм, няма ги също неотменните компоненти на сантиментализма и дидактизма, така характерни за разкази с аналогична тематика. Без да изчерпвам тематичното съдържание, ще спомена като илюстрация някои от тях: На Балкана, Милица, Страшният капитан, Роб на любовта, Кошмари, Ису у дома, Ису на война и т. н. Това са свободно фабулирани репортажни разкази за войната, за драматични човешки съдби и ратно време, за този неведом балкански край с така любопитна история и тъй дивна природа, през които преминават финландските бойци, където отстояват неговата свобода, разкази за човешкото мъжество и доблест. В тях портретните характеристики (на руски генерали, като например на ген. Скобелев и др. — авторът е очевидно висш офицер с близки контакти с руското командуване) доминират пред педантизма на военните хроники.

Разбира се, отношението на писателя към българската природа, към българина е фолклорно-романтично, но това не принизява психологическия рисунок. Езикът му е по северно съдържан, макар и на места метафоричен. Един писател-хуманист, за когото войната е истинско народно бедствие и все пак необходимост, когато трябва да се тропат робски окови. . .

Това непретенциозно двутомче излиза пред прага на нашето столетие, когато легендарните събития от Освободителната война лека-полека отшумяват и истинският им живот по-нататък може да бъде съхранен само от изкуството и литературата, призвани да приобщават спомена и познанието към съществуването на човека. И този „белетристичен“ опит на финландски участник във войната от 1877—1878 г. надхвърля границите на първоначалното си предназначение и става почти художествен документ за искрената съпричастност на финландския народ към освободителната кауза на българите. . .

*

„Българският“ период на финландската публицистика (1877—1900) е извънредно богат на статии, очерци, бележки и коментари, пръснати по вестници и списания, издавани в по-големите градове на Финландия. Наред с архивните документи от Държавния и от Военния архив в Хелзинки-историците, които ще изследват вещо социалните и политическите зависимости на финландско-българската взаимност, не могат да отминат този публицистичен материал. Като илюстрация ще обърна внимание на едно единствено списание, при това твърде популярно, наречено „Четиво за финландския военен“, в което само от 1888 до 1898 г., т. е. за едно десетилетие, са публикувани удивително голям брой статии и спомени за войната от 1877—1878 г. от участници или историци. Някои от тях цитирам в кратките библиографски бележки.

Специално изучаване и анализ изискват и публицистичните материали на шведски (за шведски говорещите финландци) въпреки аналогичното си съдържание. Евентуални, своеобразни аспекти не са без значение за историка.

Вече споменах, че ориентацията ми към книжните издания е продиктувана от жанровите литературни аспекти, които акцентувам с този свой литературно-исторически и литературно-сравнителен очерк. Но има една книга на шведски език, която (по езикови съображения се отклонява от моите наблюдения) трябва да спомена. Имам пред вид публикуваната в Хелзинки през 1878 г. от д-р Г. Валберг книга: „През войната като лекар във Финландския баталион...“ (Оригиналното название — в Бележките!)

Общото впечатление от прелистваните от мен финландски публикации е, че те носят едно действително правдиво отражение на Руско-турската война и доброжелателно отношение към българския народ. И макар да са на страната на този именно народ, справедливо и спокойно е и отношението им към турското население в България. В този смисъл тези книги са написани съдържано и трезво. Не, разбира се, с безпристрастната и хладна резервираност. И ако на предно място се поставят битът, преживяванията, подвизите и схватките с врага наред с неотменния носталгичен копнеж по далечната родина, то в същите тези Дневници и Мемоари почти едновременно се нижат наблюдения, възприятия и оценки на българската природа, на българския народ, неговия бит, обичаи и с ретроспекции на историческото му минало.

*

Читателят нека ми прости това отклонение, но аз не мога да отмина един аналог, един паралел на финландско-българската литературна взаимност. Имам пред вид естонско-българските отношения по време на Освободителната война. Не само защото естонците са най-близки, етнически родствени на финландците, със сравнително близки, взаимно понятни езици, и не само защото Финският залив ги отделя, и не поради традиционните културно-исторически и литературни връзки между тях; и не защото естонците са също така един малък, много по-малък народ от българите и финландците, и векове наред като нас са страдали под игото на чуждоземци — от края на XIV в. под ярема на немските рицари, чиято власт не била сломена дори след присъединяването на естонската земя към Русия (столетие по-рано от финландското княжество, още в началото на XVIII в.).

А защото и естонците участвуват със свои военни части и свои представители (отряд лекари от университетския град Тарту) в Руско-турската война през 1877—1878 г. и спонтанен и масов е ентузиазмът на естонския народ за освободителната кауза на България, защото значителни са следите за това, оставени в естонската литературна история.

Подробни сведения за характера на естонско-българските отношения читателят може да намери в двата очерка на тартуския литературовед Сергей Исаков, печатани естествено на естонски език, но също така и у нас.* Данните, с които ще оперирам сега, са взети от първата част на този очерк. . .

Огромно и многообразно е отражението на Руско-турската война от 1877—1878 г. сред естонците — надежди и упования в тази война влагат широките народни маси, неравнодушна остава интелигенцията и напълно ангажирани за освободителната кауза на българския народ са писателите. Военните събития са отразени нашироко във вестници и списания, алманаси и народни календари. Никак си по-конкретно, с повече компетентност естонският печат коментира положението в България, българското национално движение и социално положение на селските маси. Десетки са песните с българска тематика, които обогатяват естонския фолклор. В тези песни конкретно е проявено съчувствие и симпатия към трудния живот на българина. Тази конкретност е твърде рядка в аналогичните финландски песни. И онова, което не можем да открием сред финландските писатели (разбира се, техните големи реалисти и майстори на словото се изявяват едва през втората половина на 80-те години и това не бива да се забравя), ни го предлагат естонците: един талантлив, вдъхновен поет, един организатор на радикално-демократичното национално движение на естонския народ, един доброволец, преминал в сражения заедно с руската армия североизточната част на България. Един поет, който се свързва завинаги с нашия народ. Един революционер, когото преследват в родината за това, че в редакци-

* Сп. Език и литература, 1969, кн. 2, с. 21—32, и през 1970 г., кн. 5, с. 43—54.

раното от него радикално сп. „Сакала“ непрекъснато сравнявал „турците с немците и българите с естонците“. Но което е от особено значение за нас, това е поетичното наследство на Петер Якобсон (1854—1899) и такива негови стихотворения като „Прошаване със Сливен“, „Смъртта на естонски войник в България“ (стихотворение, което в скоро време се превръща в популярна народна песен) или пък „На брега на р. Марица“, сред народа преминало като „Българска девойка“.

От края на века започват интензивни преводи на естонски език от българската литература, излизат очерци за България от такива писатели като големия реалист Едуард Вилде, за да констатираме в наше време, че естонският читател е запознат на своя роден език с почти всичко значително от българската литература.

Като подчертавам оная близост и паралелност в отношенията на финландци и естонци към България по време на Руско-турската война от 1877—1878 г., искам да отбележа и някои естонски предимства, като например по-силно проявено художествено майсторство в литературните документи от онова време на нашата взаимност, по-голяма ангажираност на поети и писатели-професионалисти и по-углъбена социална и революционна концепция на национално-освободителната борба на българския народ.

Може да се предположи, че предпоставка за това е давало самото естонско освободително движение, което по време на Руско-турската война през 1877—1878 г. бележи най-високите си върхове.

Без някои сравнителни литературни аспекти, съпоставки, паралели и аналогии трудно ще се доберем до жанровото своеобразие на коментираните финландски книги. Жанровата характеристика би изяснила в значителна степен посланието и функциите им в обществените и литературния процес на Финландия — очевидни и неразкрити при самия генезис и в наше време. Като продукт на ежедневния и периодичен печат и на една актуална публицистика те се появяват с конкретно информативно, осведомително предназначение. Но откликът им е такъв, че ни заставя да подирим в тях определени естетически функции, които им отреждат трайно присъствие в широк обществен и културен контекст. Самият жанр на тези финландски книжни издания обаче си остава и до днес неустановен или по-точно — неопределен!

При това положение твърдението ни, че с тях се открива едно внушително, действително голямо начало на литературната финландско-българска взаимност, губи всякакви основания! Тогава какви са мотивите, които ни дават право да назова сумарно всички тия книги като репортажни или по-точно художественорепортажни (в това число и т. нар. „разкази“, по същество белетризиран репортажи)! Не могат да ни подведат техните названия: Дневник, Спомени, Разкази и др. под., защото се оказва, че това са само сигнали за тематична област, изявена по законите на художествения репортаж. Но нали съвременната теоретична дефиниция за репортажа гласи, че това е малка литературна творба с явно публицистично предназначение! Литературната история е богата на примери, когато художествени репортажи са композирани в по-малки или по-обемни книжни издания, без да губят своята релативна самостоятелност. Най-често, както е в нашия случай, те дори са обозначени с подзаглавия, като например „Преминаването на Дунав“, „Битката при Горни Дъбник“, „Почивка на Балкана“, „Пътят към София“ и т. н. . .

Почти във всички по-стари научни речници и литературни пособия репортажът се определя като публицистичен, журналистически вид и въпросът за действителната му жанрова класификация в същност остава задълго открит. Странно наистина, след като се знае, че още от своя генезис репортажът е подказвал потенциални възможности за принадлежност към художествената литература, за инициативни въздействия в нейното развитие. Примери могат да бъдат посочени в достатъчна мяра и особено от литературите на по-малките европейски национални формации. (Репортажът — и като публицистичен жанр — е изпълнявал литературни функции, обслужвал е често художествената литература в началното и ускорено развитие. По-конкретно, така е било в словашката, лужишката, белоруската, естонската и при новата финландска литература!) А днес почти симптоматично белетристичните жанрове в световната литература

се насочват към репортажното начало и неслучайно се заговори за „репортажен роман“, „репортажна повест“ и др. под.

Почти сто години ни отделят от публикуването на първите финландски Дневници, Меомари за войната от 1877—1878 г. и почти толкова време не стихват споровете за жанровото определение на репортажа. Днес, разбира се, са премахнати и последните бариери между публицистиката и художествената литература и се налага едно приемливо, съвременно схващане, че репортажът е особен словесен вид, който стои на границата между публицистиката и художествената литература, като се възползва и обединява по своеобразен начин техните изразни средства.* Разбира се, едва ли някой днес ще твърди, че репортажът може да замести романа, разказа или който и да е друг белетристичен жанр.

Междинното положение, отредено за художествения репортаж, ни навежда към мисълта за променливите граници на литературното развитие. Затова, че литературата неведнъж се е свързвала с такива отрасли от хуманитарния контекст, които са без каквото и да е художествен характер: като например с религията, политиката, дидактиката, философията и т. н. Оттук понятието за художествената литература неведнъж обгръща и някои нелитературни произведения, които имат все още недооценено значение за литературното развитие. Нито една от разнообразните публицистични или есестични творби например не може да бъде характеризирана, като се изхожда само от принципите на документалното или научно изобразяване на реалността, нито пък следвайки специфичните критерии на художествената критика. Това, разбира се, не означава, че тези произведения заемат ния территория или пък са от някакъв непълноценен разред.

1. Две съществени предпоставки са безусловни и при книгите за финландската съпричастност в Освободителната война от 1877—1878 г., ако искаме в жанрово отношение те да бъдат класифицирани като художествени репортажи: а) Огразеният в тях жизнен опит да откроява, макар и своеобразно, художествен образ на една реалност; б) да съдържат потенциални и неподозирани художествени функции, които им обезпечават по-трайна приемственост и въздействие.

Първото чисто визуално впечатление, когато прелистваме тези книги, е педантичното, почти хроникално изреждане на огромен фактически материал, десетки и стотици събития, военнотопографски данни, комюникета, вестии, заповеди на военното командване, речи с приветствия на руския император и на военни командири. Пред очите на съвременния читател се изправя този баласт от дежурни клишета и фразеология на една конюнктурна на военния устав (в нашия случай авторите са участници, бойци от военния баталион!). Но, както е било и както ще бъде винаги, има съвременници, които зад баласта прозират в същинското ядро, в смисъла и стойността на действително художествената писателска изjava. За щастие този баласт в проучваните книги е все пак незначителен, съизмерно със съдържанието и неговото отстраняване (или просто абстрахиране от него) не накарнява с нищо монолитния поток на репортажния разказ, увлекателното напрежение, кривата на ръководната тема и идея. Дори е изненадващо проявеното чувство за мйра при степенуването на този огромен фактически материал, както и художествената организация на жизнения опит, изразен чрез самобитно авторско виждане. Голямата, главната тема — похода на Финландския баталион и осеммесечното му бойно кръщение в една освободителна война — се разпределя и следва във всички репортажи, станали посетне или още при първото си издание съставна част на отделни книги или сборници. И тази голяма тема е изразена единствено в преживяванията, поведението и съдбата на финландските бойци, в психологическия рисунок на немногочисления, но постоянен български типаж — дори българските селища, българската природа са най-напред почувствувани, преди да бъдат описани.

Но какво би била темата, па дори монументалната, ако го нямаше оня заряд от идеи и обществени зависимости, които я правят така хуманна, общочовешка; ако една богата илюстративност не държеше сметка за националната и социалната същност на фактите!

* Теоретичен анализ (с голяма убедителност) на репортажния жанр е постигнат в книгата на М. Григар. Изкуството на репортажа. Прага, 1961, с. 175, изд. на чешки език.

Образната система, атмосферата в тия репортажни книги е нещо повече от една репродукция на индивидуалното емпирическо познание. Финландският боец почти навсякъде е показан чрез една динамична характеристика: той е смел, издръжлив на изпитания, свършено забравил за себе си в сраженията, с ясен ум и живо участие и интерес към страната, за чиято свобода пролива своята кръв, понякога сантиментален, но винаги буден и съобразителен в променящата се обстановка на похода и сраженията. Авторите (офицери, подофицери, фелдфебели), възпитани, както вече споменах, с идеалите на Финландския ренесанс, са вложили в този централен образ своя хуманистичен идеал. Склонността им към хипербола на места е парирана от техния строг, сдържан и лаконичен език, свършено чужд на описателното украшателство. В различните репортажни книги различни са подстъпите при изграждането на този образ. Някои от авторите прибегват към детайлите от неговия бит и поведение, към характерни реакции и реплики в продължителния, богат на изпитания боев поход; други проявяват подчертан лиризм в изложението или пък заострят вниманието към своите вътрешни преживявания; понякога във външно-комичните изяви се прозира привлекателната, хуманна същност на героя. При всички тези случаи е следван един динамичен принцип при образното изграждане: финландският боец е виждан в непрекъснато движение! Представен е не когато почива, а в сражението, в похода, не как е облечен, а как се облича, не какво говори или мисли за себе си, а как действва, какво е поведението му в ротата, при новите и разнообразни срещи с българското население, в увлечението му да узвие колкото се може повече за България, за българите, в неговата действена ангажираност!

Малко по-различен е образът на далечната, скъпа родина. Реалистичен и убедителен при описание на раздялата и тръгването на финландските бойци от Хелзинки за далечните бойни сражения: в онова спонтанно изпращане, всенародно участие, в онова ренесансово опиянение. После родината се явява в неотмения носталгичен спомен за родния дом, за родния край, в народните песни, в защищаваната чест на родината на балканските бойни полета. Така постепенно този образ се превръща в една романтична визия.

Колко удивление и възторзи буди контрастната променливост на българската природа! И отново всичко се възприема в движение: реките текат, мелниците работят или са запустели, а не как изглеждат или как са построени, небето се променя непрестанно и след снежната виелица грейва слънце или пада мрак, долините се сменят с балкани и т. н. И въпреки ратното време колко надеждност, дружелюбие, героизъм и готовност за подкрепа показват българите! Лицата им са озарени от настъпващата свобода, те са гостоприемни и умеят да бъдат благодарни към ония, които отстояват тяхната свобода, те са мисловни и човечни! Може да се каже, че това са кратки психологически етюди за българина. Традиционните (при аналогични творби от други страни) фолклорни описания присъствуват във финландските репортажи само като компонент, който трябва да насочва към вътрешния мир на българите. Ето приблизително в такъв порядък образът на България съпровожда главната тема в тия репортажни книги! И този образ е убедително реалистичен!

Колко синхронни са тези репортажни творби с тенденциите в тогавашния литературен процес на Финландия: с оная симбиоза между романтизма и реализма, от която се раждат класическите произведения на новата финландска литература. Не е ли показателен в това отношение този паралел: от една страна, романтичното изображение на далечната родина и реалистично изявеният образ на българската земя и народ!

Една малка селекция (освен на споменатия балоет) се налага допълнително, когато възниква въпросът за трайното въздействие на тия репортажи. Съвсем друго е впечатлението, което отнасяме, когато четем предфиналните страници от тия книги. Войната е завършила, бойците са застанали вече пред този странен и неведом Ориент. И перото на авторите се насочва главно към екзотичното, сензационното, забавното. Липсват вече ония търсения на социалната същност и драматизма на времето. Фактите се нахвърлят произволно, откъснато, без каквито и да са зависимости; стилът става подчертано украшателен. За ежедневия печат се поднася един особен деликатес, който съвсем не буди апетити в следващите поколения. Но тези изненадващи страници подчертават още по-силно основното, съществено съдържание и непреходно въздействие на финландските репортажни книги, сюжетната линия на които преминава през българската земя!...

Авторите, до един без изключение, едва ли са умували върху композицията на своите репортажи. Следвали са просто своя преживян и изстрадан жизнен опит от една продължителна война и са били подвластни също на възрожденския си, хуманистичен мироглед, пишели са своите летописи с ясното съзнание за величието на едно историческо събитие, към което с такова участие гледал техният народ. И, разбира се, искали са да припомнят на своите сънародници, че се рушат робски окови и че свободата изгрява не само над Балканите!

2. Далеч съм от мисълта да афиширам тия книги като образци на репортажното изкуство. Такива са били без съмнение при своя генезис, в своята страна, за своите сънародници. И макар да не се възприемат днес като образци, ето вече почти сто години те могат да се четат с увлечение и не без въздействие, и то не само върху финландски или български читатели. Този издржливост, която ги извежда на далечен път чак до времето, в което ние живеем, не е обусловена само от типизацията и подбора на един нов, неразработен материал, а в значителна степен и от начина, по който са изобразени подбраните факти. Очевидно е ясното и целенасочено устройство на елементите на съдържанието, вътрешното подреждане на материала, на отделните мотиви. От значение е също разположението на типажа, напрежението между описателните и аналитичните, лирическите, епическите компоненти. Постигната е една относителна художествена правдивост не с просто наподобяване на действителността, а посредством силна концентрация върху преживения реален опит, чрез умножаване на отделни факти и явления от повтарящата се обстановка на сраженията, чрез натрупване на олухотворени черти в основния типаж и дори при природния декор. . . Но нека не забравяме, че образотворността на белетриста открива несравнимо повече възможности, отколкото „логическата“ фантазия на репортьора! И въпреки това със своята последователна, напрегната сюжетна линия при така организирани в съдържанието превратни жизнени приключения и преживявания те биха могли да конкурират редица белетристични творби с измислени или съчинени сюжети. . .

3. Може би епигонски творби са тия финландски репортажни книги — но във всеки случай епигони на плодотворна традиция в отечествения литературен процес, традиция, която от миналото трасира пътища към бъдещето. И съвсем определено техните автори са апостоли и пионери в отстояването на ренесансовите идеали в един исторически период, когато се сменят обществените класи и формации. Дори само с тази, изнесена и популяризирана от тях, героична и в също то време реалистична тематика, съгрята от идеалите на финландските възрожденци. Защото в тия репортажни книги е съвсем осезателна далечната връзка с динамичното, раздвижено изображение в Калевала, с хуманистичния дух на поета-възрожденец Йохан Рунеберг. Живи са в тях народностните идеали, завешани от Алексис Киви, и с присъщата за този пръв мащабен белетрист и драматург те с лирическа нега разказват за герои и събития от драстично-суровата военна действителност в България. Така приобщено към внушителното начало на новата финландска литература е Голямото начало и на финландско-българската културна и литературна взаимност! . . .

4. Ако трябва да бъде потърсен аналог на това начало при други начални пътища на литературните отношения към нашата страна, ще трябва отново да се върнем при по-малките европейски нации, към техните литературни контакти с нас. За да срещнем все тоя интерес към общото, аналогичното в националните ни културни и литературни съдби; все тези информативно-познавателни, художествени предпочитания. Няма доктринерство, непонятен остава ларпурлартизмът! А творбите от художествената взаимност са все в този неустановен, неопределен жанр, публицистиката с разнообразните си форми ще обслужва литературата, ще изпълнява нейните функции, която пък от своя страна ще я направи публицистика художествена! Началните изяви на финландско-българската литературна взаимност подсказват именно тази закономерност. Те са, разбира се, нещо много повече и за техните измерения ще заговорят теърва тук у нас и там на Севера свиден. . . *

* В предадената за печат книга под едноименно заглавие (от печат ще излезе през 1978 г.) са приложени „Подбрани фрагменти“ в превод на български от коментираниите тук Финландски дневници и мемоари от 1877—1878 г.

Военните събития от 1877/1878 г. насочват вниманието на финл. общественост и към историческото минало на българския народ. Така можем да си обясним например появата (в преводни фрагменти) студията на приятеля на бълг. народ Ф. Kanitz: Donau Bulgarien und der Balkan. под наслов „Bulgarien kansallis-kirkolliset taistelut“ (Народните и църковни борби в България), в лит. месечник Kirjaillinen Kuukauslehti, бр. 5, 6, 1877, Helsinki.

Ето например някои от по-големите книжни издания, изследвания за участието на Финландския батальон в Руско-турската война от 1877/1878 г.:

- P. Huhtala: Suomen valkoinen kaarti... Изд. „Otava“, 1935, Helsinki.
L. Hyvämäki: Suomalaiset ja suurpolitiikka. Изд. „WSoy“, 1960, Helsinki.
T. Hiisivaara: Tuhannenpa verran poikia läksi... Изд. „WSoy“, 1968, Helsinki.

Финландски списания, Спомена и под. за 1877/1878 г. (Библиографски данни)

- I. A. Janhunen: Runoelmia ja Lauluja venäjän ja Turkin sodasta. Viipurissa, 1880.
- II. (J. Krohn): Kuvaelmia sodasta Venäjän ja Turkin välillä 1877/78. Helsingissa, 1878.
- III. L(ind)gren, A. W.: Kertomuksia sodasta Venäjän ja Turkin välillä vo. 1877—78. Hämeenlinna, 1—1878, 2—1878.
- IV. F(ennahder), O.: Suomen kaarti venäläis-turkkilaisessa sodassa vuosina 1877—78. Savonlinna, 1878.
- V. (Lindman, W.): Sotilaan päiväkirja eli kertomuksia sodasta Venäjän ja Turkin välillä vv. 1877—78. Viipuri, 1879 (1880).
- VI. (Palander, Wilh.): Muistelmia viimeisestä Venäjän ja Turkin sodasta... Pori, 1881.
- VII. Jernvall, J.: Väapeli Lemmikäisen päiväkirja... Vuosina 1877—1878. Helsinki, 1881.
- VIII. Lindfors, Akseli: Tarkka-ampujan päiväkirja... Vaasa, 1883.
- IX. F(ennander), O.: Suomen kaartin sotaretki... Mikkeli, 1895.
- X. Varén, J. I.: Upseerin muistelmia sotaretkeltä v. 1877—1878—79. Kuopio, 1895, Parvoo, 1898.
- XI. Wahlberg, C. F.: Anteckningar från rysk-turkiska kriget 1877—1878. Hfors (Hki), 1878.

Някои от десетките статии, пръснати из периодическия печат, за Финл. батальон през 1877/78 г.

- Ahomäki, (Jakob): Suomen kaartin joulun vietto Balkan-vuoristossa v. 1877. Lukemisia Suomen sotamiehille, 1889, № 3.
Kulta, F. H.: Suomen kaartin sotaretkestä v. 1877—78. — Lukemisia Suomen sotamiehille, 1898, c. 1—10.
Ranta, G.: Muistelmia Tonavan toiselta puolelta sota-ajoilta Venäjän ja Turkin välillä vuosina 1877—78. — Lukemisia Suomen sotamiehille, 1890, c. 293—321.